

Dietrich Bonhoeffer

Ingewijd in alle dingen

De Here is nabij, weest in geen ding bezorgd. (...) Ik weet vernederd te worden, ik weet ook overvloed te hebben. In elk opzicht en in alle dingen ben ik ingewijd, zowel in verzadigd worden als in honger lijden, zowel in overvloed als in gebrek. Ik vermag alle dingen door Hem die mij krachten geeft.

Lezen: Filippenzen 4: 5 -13

Is het geen kenmerk van de man, een kenmerk waardoor hij zich onderscheidt van de onvolwassene, dat het zwaartepunt van zijn leven altijd daar ligt waar hij zelf is en dat het verlangen naar vervulling van zijn wensen hem niet kan weerhouden zich volledig te geven op de plaats waar hij staat?

De opgroeiende mens is nooit helemaal daar, waar hij is. Dat hoort juist tot zijn wezen en is het anders, dan heb je waarschijnlijk te maken met een afgestompte domoor. Een man is altijd totaal, hij onttrekt niets aan het heden. Zijn verlangen, dat voor anderen verborgen blijft, is altijd een reeds overwonnen verlangen. Hoe meer hij overwinnen moet om volkomen in het heden te staan, des te mysterieuzer hij wordt en des te meer vertrouwen hij wekt bij zijn medemensen, bij jonge mensen vooral, die nog lopen op de weg die hij al heeft afgelegd.

Verlangens waaraan wij ons al te sterk vastklampen doen gemakkelijk afbreuk aan wat we kunnen en moeten zijn. En verlangens die we om de plicht van het ogenblik telkens moeten overwinnen, maken ons rijker. Wie geen verlangens heeft, is arm. Ik ontmoet hier in de gevangenis bijna uitsluitend mensen die zich vastklampen aan hun verlangens en daarom niets betekenen voor anderen. Zij luisteren niet meer en zijn niet in staat tot naastenliefde. Ook hier, geloof ik moet je leven alsof er geen verlangens en geen toekomst bestond. Je moet helemaal zijn wie je bent. Merkwaardig hoe sterk de anderen dan op je gaan steunen, zich naar je richten en bereid zijn naar je te luisteren. Een leven kan vol zijn ondanks veel onvervulde wensen, dat wilde ik eigenlijk zeggen.

Inhoud

Meditatie Dietrich Bonhoeffer	175
Het begrip ekklesia nader uitgewerkt Dr. H. Klink, Hoornaar	176
Wat betekent Luther voor mij? (I) Drs. H.J. Lam, Ridderkerk	179
Bevrijd geloven J.A. van Bergeijk, Wijk en Aalburg	181
Heer, ik hoor Uw roep en volg U Dietrich Bonhoeffer	182

Een woord van Groen van Prinsterer

Rijp beraad is ten allen tijde goed, mits we ons niet beraden totdat de tijd van handelen voorbij is.

Het begrip *ekklesia* nader uitgewerkt (IV)

(De zegen van Abraham over de volkeren)

De vorige keer zagen we dat de volkeren volgens de belofte geënt zijn op de stam van Israël. Wat dit inhoudt, laat Paulus in Romeinen 11 zien. De volken krijgen deel aan de wortel van de ekklesia – de belofte van Abraham. Dat Paulus hiermee een visionaire blik had, heeft de geschiedenis na hem wel uitgewezen. Israëls geschiedenis is door deze enting immers de achtergrond gaan vormen van de gekerstende heiden-volkeren. De volken die tot geloof kwamen, hebben uit de boeken van het Oude Testament waarin Israëls geschiedenis tot hen kwam, geleefd. Ze zijn er diepgaand door gevormd. Dat geldt vooral voor de Europese volkeren. Door deze beïnvloeding is in de zestiende eeuw de volkskerk tot stand gekomen.

De *ethnè* en Israël

Christus droeg zijn discipelen op: "Gaaf dan heen en verkondigt het Evangelie aan alle volkeren, hen dopende in de Naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest" (Matth. 28: 18). De apostel Paulus is degene geweest die het meest van allen gehoor heeft gegeven aan deze opdracht, die later ook tot hem kwam.

Het is van belang hierbij op te merken dat het woord voor 'volkeren' in de LXX en het Nieuwe Testament *ethnè* is. Dit woord betekent: 'een groep die bij elkaar hoort qua geschiedenis, taal, cultuur etc.'

In de Romeinse tijd kende men het begrip *ethnè* heel goed ondanks het feit dat de Romeinen de machthebbers waren over de toenmalige 'wereld'. De *ethnè* vormden de provincies van het Romeinse Rijk. Zij waren verantwoordelijk verschuldigd en schatplichtig

aan de Romeinen. Tegelijk behielden de *ethnè* een grote mate van zelfstandigheid: zij werden in veel gevallen geregeerd door eigen gezagsinstanties. Met *ethnè* worden dus afzonderlijke volken bedoeld die hun eigen geschiedenis, cultuur en volksaard hadden. Om die reden is het niet verwonderlijk dat Lucas in Handelingen 2 een opsomming kan geven van verscheidene volkeren (Handelingen 2 : 9 en 10). Meerdere volkeren die daar genoemd worden, kwamen met het Evangelie in aanraking en werden gekerstend. Dit laatste vond plaats na het tolerantie-edict van keizer Constantijn in 313 na Chr.

Hetzelfde gebeurde in later eeuwen onder de stammen die na de grote volksverhuizing (rond 400/500 na Chr.) neerstreken in Europa: de Franken, de Saksen en de Germanen. De Frankische koning Clovis ging als eerste over tot het christelijke geloof (rond 600 na Chr.). Door deze daad werd een heel volksbestaan geënt in de olijfbom Israël! Het 'sap' van het Oude Testament – om bij de beeldspraak van Paulus te blijven – begon het volksleven te beïnvloeden, d.w.z.: het volksbestaan begon zich te ontwikkelen als loot aan de stam van het Oude Testament. Ook in cultureel en staatkundig opzicht was dat het geval. De volkeren werden gekerstend. De Middeleeuwse cultuur is zonder de beademing van het Oude Testament ondenkbaar.

Deze beïnvloeding was er op alle terreinen van het leven: in de indeling van het jaar en de week (de christelijke feestdagen en de zondagsviering). Ze was ook zichtbaar ondermeer in de kerken, kathedralen en kloosters. Ze was er ook in politiek opzicht. Men hoeft maar te denken aan de kroning van de koning van Frankrijk, 'le roi très-chrétien' in Reims. Deze vond plaats naar Oudtestamenteel gebruik en David en Salomo werden de koning tot voorbeeld gesteld.

Luther en het Oude Testament

Door de aanvaarding van het christelijk geloof is Europa gevormd en steeds opnieuw hervormd. Toen na eeuwen de invloed van de Schrift op het maatschappelijke leven op de achtergrond dreigde te verdwijnen, zorgde Luther voor een herleving ervan! Hij herontdekte het Evangelie en het Oude Testament, waarvoor hij weer een ereplaats inruimde.

Enkele citaten uit het boek van Heinrich Bornkamm over Luther en het Oude Testament kunnen dat illustreren: "Wanneer men Luthers professoraat in de uitleg van de Schrift zou kunnen verdelen in de twee vakken

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Drs. L.J. Geluk, Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Dr. J.G. Barnhoorn, Dr. R. Fernhout, Drs. H.J. Lam en Dr. M. Verduin.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 26,50 per jaar

Adreswijziging en abonnementen: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen

tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of

Bankrekeningnr. 34.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

‘Oude Testament’ en ‘Nieuwe Testament’, zoals dat vandaag de dag het geval is, dan zou men Luther eerder een hoogleraar in de exegese van het Oude Testament noemen dan in die van het Nieuwe Testament. Van de tweëndertig jaar dat hij colleges gaf, heeft hij in totaal ongeveer drie tot vier jaar gewijd aan het Nieuwe Testament, de rest van de tijd aan het Oude Testament.” Met betrekking tot zijn preken stelt Bornkamm: “Men hoeft maar een enkele van zijn preken of hoofdstukken van zijn colleges op te slaan, men hoeft maar een gedeelte van de geschiedenissen van de aartsvaders door hem te horen vertellen, men hoeft de aanduidingen omtrent de aanvechtingen en de troost van de profeten van hem maar te lezen, of men komt er achter, hoe hij in deze wereld leefde, hoe hij onder de patriarchen en de profeten rondging als één van hun! Zoals hij zich herinnerde heeft de vertelling van de moeder van Samuël hem in zijn jeugd een eerste diepe indruk gegeven van de Bijbel en in hem het verlangen gewekt om dit boek zelf te bezitten. Aan de Vulgata-vertaling van Jesaja heeft hij de zegswijzen te danken waarmee hij van jongs af aan de geheimenissen van Gods handelen en van Zijn wezen op onvergelijkbare manier heeft uitgesproken. (...) Maar vooral een boekje was voor hem van belang. Het was hem liever dan welk van de Nieuwtestamentische boeken: dat van de Psalmen. Hij heeft het als zijn ‘kleine bijbel’ uitgelegd en er als zodanig uit gepreekt. (...) Hij leefde in de Psalmen.”

En alsof Bornkamm de tekst van Paulus over het geënt worden in de olijfboom voor ogen stond, schrijft hij: “Luther leefde in de wereld van het Oude Testament en verstond de kunst, zoals na hem nooit iemand, om het Oude Testament zonder moeite in de leefwereld van zijn eigen volk te vertalen. (...) Men moet op waarde leren schatten dat Luther het Oude Testament een ‘spiegel van het leven’ heeft genoemd.”

Calvijn en de *monarchomachen*

In dit opzicht moet ook zeker Johannes Calvijn genoemd worden. De centrale rol van het Oude Testament in het verbondsdenken bij Calvijn moet iedereen opvallen die zijn *Institutie* leest. De neerslag ervan is te vinden in de oude doopformulieren van de Hervormde Kerk, waar een parallel getrokken wordt tussen de doop en de besnijdenis.

In dit verband herinner ik aan de briefwisseling tussen John Knox en Calvijn, waarin Calvijn de Schotse theoloog en predikant wijst op het feit dat het verbond van God (zoals het tweede gebod zegt) in het volksleven verankerd is tot in duizend geslachten. Calvijn gebruikt dit als argument om een ruimhartig kinder-

doop voor te staan. De kinderdoop is gegrond op het verbond en niet op grond van de geconstateerde waarachtigheid van het geloof van de ouders van een kind, zoals Knox wilde.

Wie die preken en passages uit de *Institutie* leest, waarin hij zich uitspreekt over het staatsleven, merkt dat niet alleen de klassieke oudheid (zoals bij de humanisten) in zijn overwegingen een belangrijke rol speelt, maar ook de historie en het Oude Testament. Het koningschap in Frankrijk ziet hij (op een historisch volstrekt verantwoorde manier) in het licht van het Oude Testament.

Calvijn heeft kans gezien om op grond van het Oude Testament voor het voetlicht te brengen wat soevereiniteit inhoudt. Ook werkte hij op grond van het Oude Testament de gedachte uit dat de koning wel soeverein is, maar geen alleenheerser. In het licht van het Oude Testament wist Calvijn de staten en de adel op waarde te schatten. Op hen rust de plicht de rechten en vrijheden van de burgers te behartigen en te beschermen.

Theodor Beza werkte de gedachten van Calvijn uit, vooral tegen de achtergrond van de situatie in Frankrijk. Anderen (de zgn. *monarchomachen*) deden dat met het oog op de ontwikkelingen in de Nederlanden, waar ze Willem van Oranje met raad en daad bijstonden. Zij zijn het vooral geweest die op grond van de Bijbel een staatstheorie ontwikkelden, die ten grondslag lag aan de Unie van Utrecht (1579), aan de afzwering van Filips II (1581) en zo aan de totstandkoming van de ‘Republiek van de zeven verenigde Nederlanden’. Op grond van het Oude Testament ontwikkelden zij een historisch gefundeerde staatsopvatting, waarbij tirannie en anarchie uitgebannen werden.

Maar niet alleen voor de staatslieden vormde het Oude Testament een leidraad. Dat was ook het geval voor de gewone man. Simon Schama schrijft in zijn lezenswaardige boek over de wording van de Republiek: “Het epos van Exodus werd voor de Nederlander wat het geweest was voor de Bijbelse Jood: de legitimatie van een grote historische breuk. Deze maakte het mogelijk om een collectieve identiteit te ontwikkelen.” Dit ongeacht het feit dat er in de opstand ook sprake was van falen, fanatisme etc. Schama spreekt van een ‘interpenetration’ (‘het in elkaar overlopen’) van de Bijbel en de historie van de Nederlanden, die zorgde voor een nieuw gevoel voor de natie (“a new sense of nation”). De parallellen tussen Nederland en Israël zijn zelfs de wijsgeer Spinoza opgevallen.

De enting in de beloften aan Israël is voor de volke-

ren buiten Israël tot zegen geweest. Nederland is er een schoolvoorbeeld van. Hoezeer het Oude Testament als achtergrond van de Nederlandse cultuur in de zeventiende eeuw (Gouden Eeuw) fungeerde, kan iedereen op het spoor komen die Vondel leest of de schilderijen van de meesters van die dagen in zich op neemt. Een eenvoudige 'Rembrandtbijbel' bewijst hoezeer Schama gelijk heeft met zijn *interpenetration!*

De beeldspraak van Paulus van de enting in de vruchtbare stam is toepasbaar op veel volken, bijvoorbeeld ook op de *Pilgrim Fathers* die in 1620 vanuit Leiden naar Amerika vertrokken. Ze haakten voor hun overtocht aan bij de geschiedenis van het volk van God en zagen parallellen tussen Gods erbarming over Mozes en het volk Israël en tussen de mogelijkheid die hun geboden werd om in de nieuwe wereld een nieuw bestaan op te bouwen.

De takken los van de boom

Paulus stelt echter dat de geënte takken ook weer kunnen verdorren, omdat ze van de wortel worden afgesneden. Men kan er moeilijk omheen dat de volkeren in Europa dit gevaar hebben gelopen en er niet aan ontkomen zijn. Precies wat Paulus met zijn beeldspraak duidelijk maakte, is gebeurd: de takken (volkeren) braken af van de boom, d.w.z. van het verbond waarin ze geënt waren. Debet daaraan was dat ze zich verzelfstandigden op grond van de 'natuurlijke rede'. Men meende zónder de openbaring van God te kunnen.

Met profetische blik kondigde Luther al aan dat het gevaar voor Europa bestond in een beweging die hij in zijn tijd al waarnam. Ongetwijfeld dacht hij daarbij aan de stroming van het humanisme, waarvan Erasmus een van de belangrijkste vertegenwoordigers was. Deze beweging hield in dat men het 'natuurlijke recht en de natuurlijke rede' begon te verheerlijken. Luther sloeg de spijker op zijn kop. In zijn dagen begon zich een tendens af te tekenen, die in de zeventiende eeuw alleen maar sterker werd: filosofen en rechtsgeleerden beweerden in het menselijke denkvermogen de bron te vinden voor het onderscheid tussen goed en kwaad. De menselijke rede was in staat om zelf, zo nodig zonder God, de weg tot de waarheid te vinden. Hugo de Groot (1583 – 1645) ontwikkelde zijn natuurlijke rechtsleer. Vergeleken met de Joodse wijsgeer Spinoza (1632 – 1677) was hij echter nog voorzichtig. Op een rigide manier redeneerde Spinoza elke vorm van openbaring weg, door God en de natuur te vereenzelvigen. Door scherp na te denken heeft de mens volgens Spinoza toegang tot het wezen van de natuur, het goddelijke zelf, waaraan hij deel heeft. Zo is de

mens in staat te doorgronden wat goed en kwaad is. In het denken schuilt bovendien de kracht om zich te richten naar het door zichzelf ontdekte goed en kwaad.

Decennia later zou Immanuel Kant (1724 – 1804) de mensen oproepen om zich te verlossen uit de onmondigheid die de mens zichzelf had opgelegd. Hij kon dit door op zijn eigen denkvermogen te vertrouwen. De menselijke rede, mits goed gebruikt, maakt de openbaring overbodig. De openbaring mocht dan nodig zijn in een tijd dat de mens nog onmondig was, maar zodra de mens zich van zijn eigen verstand bedient, is die tijd voorbij!

Waar ging het mis?

Waar ging het mis? Luther wees het al feilloos aan toen hij stelde: "Terecht roemt men het natuurlijke recht en de natuurlijke rede. Maar daar gaat het mank dat iedereen zich verbeeldt dat beide zich in zijn eigen hoofd bevinden. Het edele kleinood, het natuurlijke recht en de natuurlijke rede zijn zeldzame dingen onder de mensenkinderen." Luther erkent weliswaar dat de mensen oorspronkelijk door God bedeed zijn met kennis van Hemzelf en van goed en kwaad. Maar er is een trek in hem die ervoor zorgt dat hij zich daar steeds verder van verwijderd. Juist om die reden gaf God zijn wet: Hij wilde uit goedheid de herinnering aan zijn wil levend houden.

Het is dus niet zo dat de mensen zomaar toegang hebben tot de goddelijke openbaring van goed en kwaad. In de geschiedenis schenkt God mensen die bijzonder door Hem begenadigd zijn. Zij zijn in staat anderen voor te houden wat goed is en kwaad. Ze weten zich afhankelijk van God! Onwillekeurig denken we aan de *Wundermänner* uit Psalm 101, waarin Luther wijst op bijbelse figuren (David en Salomo), maar ook op heidense wijzen, als Solon, Socrates, Plato en Cicero. Zij konden een volk de weg wijzen omdat zij een speciale roeping hadden en zich daarvan ootmoedig bewust waren en er gehoor aan gaven. Het is goed om hierbij op te merken dat ook Plato dit onderkende. Hij spreekt over een *theios moira*, een goddelijke beschikking, als het iemand gegeven is om weerstand te bieden aan de sterke krachten die werkzaam zijn om God te vergeten. Zelfs de heidense wijsgeren hadden de verlichtingsfilosofen deze ootmoedige houding, waarin men zich aangevoelen wist op Gods barmhartigheid, kunnen leren. Europa heeft er zwaar onder geleden dat deze belangrijke overtuiging in vergetelheid raakte!

H. Klink, Hoornaar

Wat betekent Luther voor mij? (I)

Vriend

Wat betekent Luther voor mij? Die vraag werd mij laatst gesteld. Ik beantwoord hem graag met de titel van een boek: *Luther onze huisvriend*. Deze biografie verscheen bijna honderd jaar geleden en laat zien welke rol de hervormer speelde in het leven van elke dag: als man van zijn vrouw, als vader in zijn gezin, als leermeester, als vriend. Luther onze huisvriend. Wel, zo beschouw ik Luther ook: als vriend, als leermeester. Of meer à la Paulus verwoord: als één van mijn vaders in Christus.

Anders dan de zojuist genoemde boektitel doet vermoeden is Luthers theologie geen brave burgermanstheologie. Integendeel, zij is ongeschikt voor nette mensen. Zij is eerder ruw van aard, ongepolijst, met open einden, schokkend soms. Maar juist daarom past zij uitermate goed bij degenen die anno 2013 aangevochten en meer dan eens vertwijfeld in deze wereld staan, maar desondanks de kaarten van hun hoop zetten op God.

In dit artikel geef ik weer wat er van Luther te leren valt en waarom het goed is om ook in onze tijd je met hoofd en hart op hem te oriënteren. Tal van thema's zijn te noemen. Ik beperk me tot de volgende vijf: 1. theologie van het kruis, 2. verborgenheid van God, 3. aanvechting, 4. het Woord, 5. God gelijk geven.

1. Theologia crucis

Brandpunt

Met opzet noem ik "de theologie van het kruis" als eerste thema. Zij is voor mij het brandpunt van Luthers theologie. Veel lijnen komen hier samen en vervolgen hiervandaan hun weg. Zelf zei de reformator kernachtig: "Alleen het kruis is onze theologie."

Wat is kruistheologie? Wat houdt het begrip *theologia crucis* in? Dat het kruis in het middelpunt staat van Luthers denken en geloven? Allicht, zou ik willen antwoorden. Van Christus' kruis en niet minder van zijn opstanding leven wij.

Het gaat Luther echter niet alleen om het kruis als een daad van God in onze geschiedenis, als een bewijs van zijn genade. Kruistheologie is veel meer een vorm van nadenken en geloven. Let wel: geen vorm in de zin van een methode die ik kies. Alsof wij een methode op God kunnen loslaten. Maar vorm in de betekenis van een *houding*, een *oetmoedige houding*, omdat er een kruis gezet wordt door wat ik denk te weten over wat goed en wijs en rechtvaardig is; en

vooral een kruis door mijn gedachten over God. Ik kan Hem slechts leren kennen, wanneer en zoals Hij zich aan mij openbaart; en vind Hem slechts daar waar Hij zich vinden laat.

Wel, dat is een van de ontdekkingen die Luther deed: als God mij echt laat weten wie Hij is, komt er een kruis door mijn denken over God, over wat goed is en kwaad enz.

Ondersteboven

Daarmee ging heel het denkklimaat van de middeleeuwen ondersteboven. En niet alleen van de middeleeuwen, maar ook van onze tijd. Want is op de keper beschouwd niet iedere gelovige en iedere theoloog ervan overtuigd dat hij dankzij zijn geestelijke en verstandelijke vermogens in staat is God te kennen? De mens is immers de kroon op Gods schepping. En schrijft Paulus niet ergens dat wij het onzichtbare wezen van God op het spoor kunnen komen door middel van wat Hij in de schepping van zichzelf laat zien?

Zulke theologie noemt Luther afkeurend "theologie van de glorie". Hij ziet daarin de hoogmoedige, eindige mens aan het werk, die allerlei gedachtenspinsels over de heilige, eeuwige God maakt en zich verbeeldt dat hij door op te klimmen vanuit het schepsel naar de Schepper kennis van Hem kan verkrijgen.

Uit deze manier van denken en doen blijkt wie de mens is: iemand die niet wil erkennen wat voor radicale breuk de zonde betekent. Vervolgens doet hij er alles aan deze breuk te camoufleren, vaak zeer geraffineerd. Hoe? Door weg te vluchten in de werken, in goede werken zelfs. Dat zijn werken van de hand, waarmee de mens het nodige *doet*, voor God en voor de naaste; werken van het verstand, waarmee hij het nodige *denkt*, vooral over God; en werken van het gemoed, waarmee hij verheven gevoelens kweekt. Luther echter ontkent en ontkracht al deze mogelijkheden.

Slechts "de theoloog van het kruis" – stelt hij – weet werkelijk wie God is. In de ware theologie gaat het namelijk niet om *menselijke* meningen en ervaringen, maar om *God*, zoals Hij zich te kennen geeft. Hoe geeft Hij zich te kennen? Door het kruis.

Twéeërlei kruis

Dat kruis is allereerst het kruis van Christus. Dat staat centraal in Luthers theologie. Daarmee ontpoft hij zich als een goede leerling van Paulus, die gezegd heeft

dat hij van niets anders wenste te weten dan van Jezus Christus en die gekruisigd. Door Hem is het immers dat God een mensenkind aanneemt en rechtvaardigt.

Maar het kruis is niet alleen aan Christus voorbehouden, – iedereen die bij Christus hoort, draagt een kruis; niet ter verzoening, wel in de navolging. Luther is er namelijk diep van overtuigd dat Christus nooit zonder de zijnen is. Hij ziet ze altijd samen. Daarom overkomt hun wat Christus is overkomen. Zijn lot is het lot van allen die op Hem vertrouwen. Een christen moet dus niet vreemd opkijken, wanneer hij het nodige meemaakt aan leed en verdriet, wanneer hij – in één woord – een kruis krijgt opgelegd. Zei Christus zelf niet dat een discipel niet boven zijn meester staat? “Indien zij Mij vervolgd hebben, zullen zij ook u vervolgen.” Het kruis wordt dus ingetekend, ingekerfd in ons eigen bestaan.

Daarom – wat ik nu opmerk staat haaks op onze tijd – moeten lijden en smaad niet negatief gewaardeerd worden. Zij horen helemaal bij het leven van het geloof. Wie dat beseft, krijgt een nieuw zicht op de wereld waarin wij leven en waarin zo verschrikkelijk veel aan de hand is. Die leert God kennen. Die vindt Hem. *In het kruis*; allereerst in dat van Christus, maar ook in zijn eigen kruis.

2. Verborgenheid

Tegendeel

Met anderen woorden: in het kruis, in de rauwe, harde werkelijkheid van het leven van elke dag heeft God zich verborgen. Daarmee zijn we bij het tweede thema aanbeland: de verborgenheid Gods. Het ligt dicht tegen het eerste aan. Voor Luther vallen die twee ook meer dan eens samen: de gekruisigde Christus en de verborgen God. Het kruis is de meest volledige openbaring van God.

Hoezeer wordt met deze stelling Gods verborgenheid op de spits gedreven! Alles wat wij over God menen te weten, gaat nu echt omver. -- Je denkt: Hij is de Almachtige. Maar nee, Hij blijkt een God te zijn die zich zó diep vernedert dat Hij nota bene in zijn eigen Zoon de dood ingaat. -- Je denkt: Hij is de Koning die vol glorie op de troon zit. Maar nee, Hij is een God die zijn majesteit laat zien in de gestalte van een verachte en verwonde knecht.

Het is enkel en alleen het geloof dat oog krijgt voor het geheim dat in deze wijze van Gods doen schuilt: onze God is een God die in *tegengesteld* werkt. Als er één ernst heeft gemaakt met Paulus' woorden: “Wij wandelen door geloof, niet door aanschouwen”, dus ook niet door ervaren, door bewijzen enz. – dan is het

Luther geweest.

“Alles wat geloofd wordt – zei hij eens – moet noodzakelijkerwijs verborgen zijn.” Nooit kan iets dieper verborgen zijn dan onder het tegendeel; dat wil zeggen: onder een tegengestelde waarneming, onder een tegengestelde ervaring, onder een tegengesteld object. “God handelt zó onvriendelijk en ergerlijk met Christus dat het natuurlijke verstand wel moet zeggen: hier is God beslist niet.”

Luther komt tot heel krasse uitspraken: God verbergt onder de dood het leven, onder de dwaasheid de wijsheid, onder de zonde de genade. Christus' kruis bewijst het.

Maar ook met ons handelt God op deze manier en daarom etst Hij het kruis in in ons bestaan. Zodoende is ons leven vaak onder de dood verborgen, liefde onder haat, glorie onder schade, heil onder verlorenheid, kracht onder zwakheid.

U merkt hoe in Luthers theologie de paradoxen liggen opgestapeld. Soms wordt het je teveel. Toch kom ik er altijd weer bij terug, omdat juist deze theologie in al haar paradoxaliteit en met al haar bliksemflitsen zo machtig vertroostend is.

Masker

Dat is voor mij ook het geval, wanneer Luther op een nog iets andere manier over Gods verborgenheid spreekt. Hij doet dat in het debat met Erasmus over de geknechte of de vrije wil. In dat felle dispuut is de verborgen God niet zozeer de God die zich in Christus en in zijn kruis verbergt, maar is Hij veel meer de God die zijn ongekende gang gaat, vol donkere majesteit, de God die wij niet kunnen begrijpen, de God voor wie wij beven en vrezen en van wie wij soms een afkeer hebben.

Waarom spreekt Luther zo? Omdat hij God Gód wil laten zijn, die over allen en alles regeert en die alléén bezig is. Een intrigerend en voor sommigen wellicht stuitend citaat in dit verband: “Wanneer God dus in allen beweegt en werkt, brengt Hij noodzakelijkerwijs ook satan en de goddeloze in beweging en werkt ook door hen.” Luther noemt dat Gods masker.

Terdege heeft hij de grenzen van deze manier van spreken aangevoeld. Daarom laat hij niet na, zijn leven lang, steeds weer te verwijzen naar de God die zich *in Christus* heeft doen kennen. “Wees slechts tevreden – hield hij zijn studenten voor – met wat is geopenbaard door de roeping en door de dienst van het Woord. Alleen dan kun je zeker zijn van je geloof.”

H.J. Lam, Ridderkerk

Bevrijd geloven

Op j.l. 23 oktober werd in Maranatha, het bijgebouw van de Hervormde Gemeente van Benschop, de 25^e uitgave van de Artiosreeks gepresenteerd. In begin 2005 was de eerste uitgave in deze reeks, *Hulde aan de Heidelberger*, geschreven door dr. W. Verboom. Nu ruim acht jaar later in het jaar waarin de Heidelberger Catechismus 450 jaar 'oud' is werd het boek 'Bevrijd geloven' van de hand van ds. C. Bos (predikant te Benschop) gepresenteerd. Heel toepasselijk gaat ook dit boek over de Heidelberger Catechismus, in het bijzonder wordt het pastorale karakter van de HC belicht. De avond stond onder leiding van scriba N.W. Lekkerkerker.

De eerste spreker was dr. W. Verboom, aangekondigd als de ambassadeur van de Heidelberger Catechismus. Dr. Verboom noemde in zijn lezing het een novum dat het pastorale karakter van de HC het centrale thema in dit boek is. Vaak zijn de thema's die in de HC behandeld worden van meer didactische, theologische, literaire of maatschappelijke aard. Het pastorale karakter van de HC komt in de vele boeken over de HC vaak wel zijdelings aan de orde, maar nu schittert het in al zijn facetten.

Aan dr. Verboom was gevraagd iets over het pastorale karakter van de HC te zeggen. Hij vindt dat een goede pastor minimaal vier eigenschappen moet hebben. 1. De goede herder en leraar heeft liefde voor zijn schapen en is hun trouw. 2. Hij heeft oog voor de enkeling in zijn kudde, in het bijzonder voor de kwetsbare. 3. Hij heeft zorg voor de hele kudde, dus voor de gemeenschap. 4. Hij zorgt voor het heil van de hele mens. Verboom vraagt zich of dat ook het geval is met de HC. Hij beantwoordt die vraag voluit positief en werkt vervolgens de vier kenmerken op een boeiende wijze uit. Hij sluit zijn lezing af met enkele pastorale uitspraken uit het boekje van Dr. H.F. Kohlbrugge, de bekende pastor uit Elberfeld. Het boekje heet: *Vragen en antwoorden tot opheldering en bevestiging van de Heidelbergse Catechismus*. Het was aldus Verboom deze Kohlbrugge die op zijn sterfbed zei: "De Heidelberger, kinderen, de eenvoudige Heidelberger, houdt daaraan vast".

Vervolgens reikte na een korte toespraak de heer D. Aangeenbrug van uitgeversgroep Jongbloed symbolisch het eerste exemplaar van *Bevrijd geloven* aan ds. Bos uit. Na zijn dankwoord aan de personen die hem bij het schrijven en uitgeven hadden geholpen, vertelde ds. Bos dat dr. Verboom hem op het idee had gebracht om de HC als pastorale gids te belichten,

daaraan werd de vraag gekoppeld: Waar loop je in het pastoraat tegenaan? Ds. Bos vroeg zich af hoe je in een tijd die gekenmerkt wordt door geestelijke oppervlakkigheid, in een pastoraal gesprek tot geestelijke verdieping kunt komen. Kan de HC daarbij van betekenis zijn? Welke bouwstenen reikt de HC aan? Vragen waarop Bos in zijn boek diepgaand en verhelderend ingaat. De HC legt een verbinding tussen het leven van de mens en Gods woord. Die verbinding helpt ons om tot zekerheid van het geloof te komen, we worden bevrijd van onze twijfels. We krijgen geestelijke begeleiding van de HC in ons leven. Drie kernwoorden gebruikt ds. Bos om dit toe te lichten: *relatie, ondersteuning en groeien*. Hij werkt deze kernwoorden vervolgens uit. Tot slot gaat drs. P.J. Vergunst als vierde spreker in op het doel van de uitgaven in de Artiosreeks.

Hij begon met te zeggen dat de redactie dankbaar is voor de continuïteit. Vaak wordt enthousiast begonnen met een nieuwe boekenserie, maar na een deel of 5, 6 hoor je er niets meer van. Het bewaken van de continuïteit en de kwaliteit is daarom een belangrijke opdracht voor een redactie. Die continuïteit was er bij ons wel, aldus Vergunst. Het streven was en is om in elk jaar tenminste twee, en ten hoogste vier uitgaven het licht te doen zien. Gemiddeld is dat over de jaren heen gelukt. Voor het jaar 2014 mag er D.V. op vier nieuwe uitgaven gerekend worden. Momenteel zijn er zes tot zeven auteurs bezig, dus het zou zo maar kunnen, dat dit eerste grote jubileum niet het laatste jubileum is. Hoe succesvol is de Artiosreeks? Er zijn inmiddels ruim 43.000 exemplaren over de toonbank gegaan, zakelijk mag je dus van een succesje spreken. Het gaat de Geformeerde Bond natuurlijk niet in de eerste plaats om het zakelijke aspect. In geestelijk opzicht is er niets maakbaar, valt er niets te organiseren. Voor de oogst staan wij niet garant, maar we mogen er wel dankbaar voor zijn..

Het feit dat deel 25 en volgende maand deel 26 (een boek over homoseksualiteit) in deze reeks verschijnen, laat zien dat het mogelijk is het gereformeerde belijden te ontvouwen en toe te passen op vragen die vandaag in de christelijke gemeente leven. Bij de verschijning van deel 25 zeg ik, aldus Vergunst dat we in de Artiosreeks naast de *Waarheidsvriend*, nog een gezichtsbepalend merk hebben. Ja, zo is deze serie gaan functioneren. En Vergunst sloot af met de woorden: *daarbij gaat het niet om ons profiel, ons gezicht. Dat mag verbleken. Een christen weerspiegelt*

het gelaat van Christus, in wat hij schrijft en in wat hij leest. Daar gaat het ten diepste om.

Moge het boek van ds. Bos daaraan een vruchtbare bijdrage leveren!

J.A. van Bergeijk, Wijk en Aalburg

Een gebed van John Henry Newman (1801 – 1890)

Ik ben geheel op U aangewezen. U moet mij onder-
richten, dag in dag uit,
in overeenstemming met de eisen en noden van
iedere dag.

Maak mijn geweten helder en duidelijk, o Heer,
want alleen dan ben ik in staat Uw ingevingen
gewaar te worden en ze te doorgronden.

Mijn oren zijn doof; ik kan Uw stem niet vernemen.
Mijn ogen zijn troebel; ik kan uw tekenen niet zien.

U alleen kunt mijn oor scherpen en mijn blik
verhelderen.
U alleen kunt mijn hart zuiveren en tot nieuw leven
wekken.

Leer mij aan Uw voeten te zitten en naar Uw woord
te luisteren.

Amen.

Heer, ik hoor Uw roep en volg U

Here Jezus Christus,
U was arm en ellendig
gevangen en verlaten, net als ik.
U kent alle nood van de mensen.
U blijft bij mij
als geen mens mij meer nabij is.
U vergeet mij niet, U zoekt mij,
U wilt dat ik U zie
en mij tot U keer.

Heer, ik hoor uw roep en volg U,
help mij!
Heilige Geest,
geef mij het geloof, dat mij bevrijdt
van vertwijfeling, ziekelijk verlangen en zonde,
geef mij liefde tot God en de mensen,
een liefde die alle haat en bitterheid uitbant.
Geef mij de hoop, die mij bevrijdt
van vrees en moedeloosheid.
Heilige, barmhartige God,
mijn Schepper en Heiland,
mijn Rechter en mijn Verlosser,
U kent mij en alles wat ik doe.
U haat en straft het kwaad in deze
wereld en in gene, zonder aanzien des persoons.
U vergeeft ons onze zonden,
als wij het U oprecht vragen.
U hebt het goede lief en beloont het
op deze aarde met een getroost geweten
en in de komende wereld
met de kroon der gerechtigheid.

Als ik voor U sta, denk ik aan allen die mij lief zijn
aan mijn medegevangenen en aan allen,
die in dit huis hun zware dienst verrichten.
Heer, erbarm U.

Schenk mij de vrijheid terug
en laat mij nu zo leven
dat ik het kan verantwoorden
tegenover U en de mensen.
Heer, wat deze dag ook brengt –
Uw Naam zij geprezen.

*Had God mij niet bijgestaan,
had Zijn aangezicht mij niet geleid,
ik zou van angst al zijn vergaan.
Alle dingen hebben tijd
maar Gods liefde eeuwigheid* Paul Gerhardt

Dietrich Bonhoeffer

(Uit: Dietrich Bonhoeffer, Geboren en getroost, Ten Have, Baarn
2003)